

İSLAM'DA İLİM VE İLİM ÇEŞİTLERİ

İLMİN TARİFİ

İlim, Arapça bir kelime olup; “okumak, görmek, dinlemek veya Allah’ın ihsanı ile elde edilen malumat, bilmek, bir şeyin hakikatını bilmek, anlamak ve tanımak” manalarına gelir. İlimin zıddı “cehil” dir.¹

İlmin Çeşitli Tarifleri:

1. İlim, aklın doğruyu bilmek ve bulmak amacına matuf kainatta meydana gelen tabii ve beşeri hadiselerin metodik izahının yapılması neticesinde toplanan bilgilerin tamamıdır.²

2. Aklın sınırı içindeki tabii, ruhi ve ictimai olayların kesin kanunlarını görmektir.³

3. Belli bir konusu, metodu, bölümleri, perensipleri, sistemi ve kesin kanunları bulunan objektif bilgilere “ilim” denir.⁴

4. İlim - terbiye ve tekamülün, refah ve saadetin yollarını gösteren kaidelerin ve kanunların bütünüdür.⁵

5. İlim bir melekedir, uzun çalışmalar sonunda insanın kazandığı ve kendine mal ettiği bir ilkeler, prensipler, kanunlar bütünüdür. İnsanın mevcut olan ilmin ilkelerine ve kanunlarına göre cüz’i meseleler ve malumata, bilinen nesnelere tasarruf etme yetkisidir, gücü ve niteliğidir.⁶

İLİM İLE BİLİM ARASINDAKİ FARK

Bu tariflerden sonra ilim ile bilgi arasındaki farkı belirtmeye çalışalım

Bir çok aydınlarımız, bilgi ile ilmi yani malumat ile ilmi birbirine karıştırmakta, kafasında bilgisi olan her insana alim adını vermektedir. Halbuki ilim ile bilgi ayrı ayrı şeylerdir. İlimin ifade ettiği derin ve ince manayı kavrayamayan insanlar, alimin değerini kafalarındaki bilgilerin azlığı veya çokluğu ile ölçmektedirler.

Bilgi ile ilim arasında çok büyük farklar vardır. Mesela; "ağaç yıkıldı, namaz farzdır, Halid üniversite talebesidir" gibi cüz’i ve ferdi meseleleri bilmektir. Bunları bilenlere bilgi sahibi, bilgisi olan denir. Hatta dilimizde yerleşmiş olan “çok bilgili” tabiri bundan doğmuştur. Bu, ilmi anlamda olmayan fakat pek çok şeyi bilen kimseyi kasdetmekteyiz. Bunun yanlış olması çok muhtemeldir. Çünkü bildiği herhangi bir mesele, ait olduğu ilmin konularına göre yanlış olabilir ve farkında da olmaz. Meseleyi işittiği veya kitapta okuduğu gibi öğrenmiştir. İlke ve kural ile ilişkisi yoktur. Sadece çıplak ve yalnız bir meseledir. Malum (bilinen) bir şeydir.⁷

Çünkü ilmin ne olduğunu bilmeyen bir insan ilmi ne toplayabilir ne dağıtabilir. İlimin ne olduğunu bilmeyen bir insan ilmi nasıl elde edebilir? Ve ilmin nimetlerinden nasıl faydalanabilir?

¹ Osmanlıca Türke Ansiklopedisi Büyük Lügat, s. 915.

² Sızıntı Dergisi, Dr. İ. Hoşgör, İlimdeki İktidar, Sayı. 34, s. 26.

³ M. Nazif Akınoğlu, Müsbet İlim Metoduyla Kur'an'ın Açıklanması, s.26.

⁴ M.N. Akınoğlu, a.g.e., s. 48.

⁵ M. N. Akınoğlu, a.g.e., s. 48.

⁶ Prof. Dr. Hüseyin Atay, İslami İlimler Enstitü Dergisi, Sayı: 4, s.4.

⁷ M. N. akınoğlu, a.g.e., s.46.

O halde bilgiyi şöyle tarif etmek mümkündür: “Herkesin gelişi güzel derleyip topladığı ve ambarında yığın halinde biriktirdiği şeyler bilgidir. Bu çeşit bilgiye malumat da denir”.⁸

Bilgi’den üretilen bilim ise bugün günümüzde, Teknik alanda ilmin yerine kullanılmaktadır. Bilim gerçek anlamıyla yaşadığımız dünya içinde sürüp giden olayların açıklanmasından doğan bilgidir. Russel Bilimi şöyle tarif eder:

“Bilim gözlem yoluyla, gözleme dayanan düşünce yoluyla evrendeki tek tek olguları ve bu olguları birbirine bağlayan yasaları bulmaya, böylece gelecekteki olayların da önceden bilinmelerini sağlamaya çalışmaktır. Bilimin bu kuramsal yönünden başka bir yönü de, bilimsel düşünceden yararlanarak daha pahalıya mal olan yaşama kolaylıklarını, çok üstün yaşama olanaklarını sağlayan bilimsel tekniktir.”⁹

İlmin elde edilmesi için de iki yol vardır:

Birisi soru, diğeri cevaptır. Bilmek için evvel emirde ne aradığını bilmek, soruyu tayin ve tasvir etmek gerekir. Çünkü tasvir-i soru yani meseleyi bilmek ilmin yarısıdır.¹⁰

İmam Gazzali ise; “İlmin evveli sükut, sonrası dinlemek, daha sonrası hıfz etmek ve daha sonrası ise onunla amel etmektir. En sonunda onu neşretmek ve insanlara yaymaktır” demiştir.¹¹

İSLAM’DA İLİM

1. Kur’an-ı Kerim’de İlim

“Bir zamanlar Rabbin meleklere yeryüzünde bir halife yaratacağım demişti.”¹²

Allah, yer yüzünü imar edecek olan insanı, kendi adına hükmetmesi ve yönetimde Allah’ın temsilcisi olarak yarattığı zaman onu; ilimle, eşyanın hakikatını bilme ile donatmıştır.

“Adem’e bütün isimleri öğretti...”¹³

Allah, Adem’e kendisinden türeyecek bütün çocukların, hayvanların ve bütün eşyaların isimlerini öğretti. Allah, Adem’e eşyanın kendisini, ismini, sıfat ve özelliklerini, ne iş yapabileceğini, neye yaradığını da öğretti.

Meleklerde de eşyaya tasarruf özelliği vardır. Fakat melekler eşyayı işleyemez, şeklini değiştiremez, eşyayı tertip edip yeni şekiller ortaya getiremezler. Dağları yerinden oynatma gibi olağanüstü şeyleri yaparlar. Ya da meleklerden bazıları birer güçtür. O gücü yönetecek akıllı varlık insandır. İnsan ilimle Allah’ın yarattığı bu güçleri kendi yararına kullanma özelliğine sahiptir. Mesela dağları, ovaları yarıp akan ırmaklar birer meleki güçtür. Onların önüne barajlar yapıp elektrige çevirme, araziye sulayıp ürün alma yeteneği ancak insana verilmiştir.¹⁴

Hız. Adem’den sonra Allah’u Teala bazı peygamberlerine de ilim veya ilim manasında kullanılan “Hikmet” i verdiğini ve ayrıca ilmi de kendisinin öğrettiğini çeşitli ayetlerde belirtmiştir. Kur’an-ı Kerim’de ilim ve hikmete çok önem verilmiştir. İlimden bahseden ayet sayısı 750’ye varır.

⁸ Prof. Dr. H. Atay, a.g.d., s. 3.

⁹ Bertrand Russel, Din ve Bilim, Çev; Akşit Göktürk, s.7.

¹⁰ Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 3/1885.

¹¹ İmam-ı Gazzali, İhya-i Ulumu'd-Din, 1/116.

¹² Bakara Suresi, Ayet: 30.

¹³ Bakara Suresi, Ayet: 31.

¹⁴ Prof. Dr. Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri, 1/57-58.

*“O, tam ergenlik çağına girince kendisine hüküm ve ilim verdik. İşte iyi hareket eden insanları biz böyle mükafatlandırırız.”*¹⁵

*“Ya Rab, sen bana mülk (ü saltanat) verdin ve sözlerin te’vilini öğrettin.”*¹⁶

*“Andolsun ki, biz Davud’a ve Süleyman’a ilim vermişizdir.”*¹⁷

*“Ona beyanı O talim etti.”*¹⁸

“Yaratan Rabbin adıyla oku.

O insanı, bir kan pıhtısından yarattı.

Oku, Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir.

Ki, o kalemle (yazı yazmayı) öğretendir.

*İnsana bilmediğini O öğretti.”*¹⁹

*“(Allah) hikmeti kime dilerse ona verir. Kime de hikmet verilirse muhakkak ki ona çok hayır verilmiştir....”*²⁰

Bu ayetteki hikmet derin ve yararlı bilgidir. Bu bilgi ancak düşüncenin ürünüdür.

İslam alimleri hikmeti tanımlarken mutlaka *“Amelle birlikte bulunan ilim”* den bahsetmişlerdir. Bunun gayesi nazariyatta kalacak faydasız ilimden kaçınmaktır.

İlim ve ilim sahibi olan alimler, Kur’an da övülmüşlerdir:

*“Şu kadar ki onlardan ilimde yüksek payeye erenlerle mü’minler (gerek) sana indirilen (Kur’an-ı Kerim) e senden evvel indirilen (kitap) lere iman ederler. (Onlar) namazı dosdoğru kılanlar, zekatı verenler, Allah’a ve ahiret gününe inananlardır. İşte (böylece) biz onlara çok büyük bir ecir vereceğiz.”*²¹

*“Hayır, o (Kur’an) kendilerine ilim verilmiş insanların sinelerine (parıldayan) apaçık ayetlerdir.”*²²

*“Ey iman edenler size meclislerde ‘yer açın’ denildiği zaman genişletin ki Allah da size genişlik versin. ‘Kalkın’ denilince de kalkıverin. Allah, içinizde iman etmiş olanlarla kendilerine ilim verilmiş bulunanların derecelerini arttırır...”*²³

*“Körle gören, karınlıkla nur (alimle cahil), gölge ile sıcak bir olmaz. Hulasa dirilerle ölüler (alimle cahil) bir olmaz...”*²⁴

¹⁵ Yusuf Suresi, Ayet: 22.

¹⁶ Yusuf Suresi, Ayet: 101.

¹⁷ Lokman Suresi, Ayet: 12.

¹⁸ Rahman Suresi, Ayet: 12.

¹⁹ Alak Suresi, Ayet: 1-5.

²⁰ Bakara Suresi, Ayet: 269.

²¹ Nisa Suresi, Ayet: 162.

²² Ankebut Suresi, Ayet: 69.

²³ Mücadele Suresi, Ayet: 11.

²⁴ Fatır Suresi, Ayet: 19-22.

“Kendilerine ilim verilenler de (şöyle) dedi: ‘Yazıklar olsun size Allah’ın sevabı iman ve iyi amel (ve hareket) eden kimseler için daha hayırlıdır. Buna da sabr (ve sebat) edenlerden başkası kavuşturulamaz.’”²⁵

“İşte biz onu (Kur’an-ı) böylece bir hikmet olarak indirdik. Andolsun ki sana (vahy ile) gelen (bu) ilimden sonra onların heva (ve heves) lerine uyarsan...”²⁶

“O küfredenler şöyle der: ‘Sen (Hak tarafından) gön derilmiş bir peygamber değilsin.’ Deki : ‘Benim aramla sizin aranızda (hakiki) şahid olarak Allah yeter ve (bu nu) nezdinde kitap ilmi bulunanlar dahi (bilirler).’”²⁷

“Fakat o, ‘öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde Rabbaniler (alimler) olun’ der.”²⁸

“O halde sakın bilmeyenlerden olma.”²⁹

“Eğer bilmiyorsanız zikir erbabına (alimlere) sorun.”³⁰

“(Bununla beraber) mü’minlerin hepsinin (topyekün) savaşa çıkmaları layık değildir. O halde (onların her sınıfından yalnız birer zümre savaşa gitmeli) kimi de -din ve şariat ilimlerini iyice öğrenmeleri ve kavimleri (savaştan) dönüp kendilerine geldikleri zaman onları Allah azabı ile korkutmaları için- (gitmeyip kalmalıdır). Olur ki (bu suretle mü’minler aykırı hareketten) kaçınırlar.”³¹

“Rabbim benim ilmimi arttır” de.”³²

Bu ayetlerin yanında Resulullah’ın şahsında tüm müslümanlara şu ayetle de ilmin sınırı çizilmiştir:

“Senin hakkında bir bilgi olmayan şeyin ardına düşme.”³³

“Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen vardır”³⁴ buyurarak o dereceler içinde en yüksek derecede bulunursa bulunsun her ilim sahibinin üstünde bir alim vardır ki, O da Allah’tır. O’nun ilmine kimse yetişemez.”³⁵

2. Hadis-i Şeriflerde İlim

İlimle ilgili yüzlerce hadis var. Biz ancak birkaç tanesini aktaracağız.

Ebu Musa (R.A.), Hz. Peygamberen rivayet etmiştir: "Allah'n benimle gönderdiği hiayet ve ilim, bol yağın yağmur gibidir. Bu yağmur bazan öyle bir toprağa düşer ki, bir kısım suyu içer ve çayır ile ot bitirir; bir kısım da kurak olup suyu üstünde tutar. Allah, bu sudan insanları faydalandırır.

²⁵ Kasas Suresi, Ayet: 80.

²⁶ Araf Suresi, Ayet: 26.

²⁷ Ra'd Suresi, Ayet: 43.

²⁸ Al-i İmran Suresi, Ayet: 79.

²⁹ En'am Suresi, Ayet: 35.

³⁰ Nahl Suresi, Ayet: 43.

³¹ Tevbe Suresi, Ayet: 122.

³² Taha Suresi, Ayet: 114.

³³ İsra Suresi, Ayet: 36.

³⁴ Yusuf Suresi, Ayet: 76

³⁵ Hamdi Yazır, a.g.e., 4/2902

Hem içerler, hem hayvanlarını sularlar, hem de ziraatta kullanırlar. Bir de yağmur düz ve kaypak bir toprağa düşer ve bu toprak, ne üstünde su tutar, ne ot bitirir. İşte bu, tıpkı Allah'n ilmini anlayan, benimle gönderdiği hidayet ve ilimden fayalanan, öğrenen ve öğreten kimseyle, buna başını bile kaldırıp bakmayan ve Allah'n benimle gönderdiği hidayeti kabul etmeyen kimse gibidir.”³⁶

Ebu Derda (R.A.) şöyle der: Ben, Hz. Peygamberden işittim, buyurdu ki: *“Bir kimse ilim öğrenmek için yol tutarsa, Allah da onu cennet yollarından birine sokar; melekler de ilim öğrencisinin rızası için kanatlarında indirirler. Göklerde ve yeryüzünde bulunanlar ve hatta suyun içindeki balıklar, alim için Allah'tan afv ve mağfiret dilerler. Alimin abide üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Alimler peygamberlerin varisleridir. Peygamberler miras olarak dinar ve dirhem değil, ilim bırakmışlardır. Kim ilmi alırsa (bu mirastan) bol hisse almış olur.”³⁷*

“İlim tahsili her müslüman üzerine farzdır.”³⁸

“Beşikten mezara kadar ilim talep ediniz.”³⁹

“Hikmet (ilim) le ilgili kelime mü'minin yitiğidir. Onu nerede bulursa almaya (başkalarından) daha hakkıdır.”⁴⁰

“Allah kime hayır eriştirmeyi dilerse onu dinde anlayış ve bilgili kılar.”⁴¹

“İlim talebi için yola çıkan kimse önünceye kadar Allah Yolundadır.”⁴²

“Kim ilim talep ederse, bu işi, geçmişteki günahlarna keffaret olur.”⁴³

“Allah'dan faydalı ilim isteyiniz. Faydası olmayan ilimden Allah'a sığınırım.”⁴⁴

“Allah'tan başkası için ilim (öğrenmek) isteyen veya ilimle Allah rızasından başkasını dileyen kimse, kendine ateşten oturacak bir yer edinsin.”⁴⁵

“Az ilim çok ibadetten (nafile) hayırlıdır.”⁴⁶

“İlim kaldırılmadan evvel ilmi öğrenin. Çünkü her birinin yanındakilerine ne zaman muhtaç olacağını bilmez.”⁴⁷

“İlmi yazmakla bağlayınız.”⁴⁸

“Sana ilim (tahsil etmek) lazımdır. Zira ilim mü'minin dostu, vakar veziri, akıl delili, iş yardımcısı, rıfk aslı (ve asaleti), yumuşak (huylu) luk kardeşi, sabır ise askerinin kumandanıdır.”⁴⁹

³⁶ Buhari, İlim, 21.

³⁷ Ebu Davud, İlim, 1.

³⁸ İbn-i Mace, Mukaddime.

³⁹ Buhari, Farzu'l Humus 7, İlim 13, İ'tisam 10; Müslim, İmaret 98, (1038), Zekat 98, 100, (1038); Tirmizi, İlim 1, (2647).

⁴⁰ Tirmizi, ilim 19, (2688).

⁴¹ İbn-i Mace, 1/80.

⁴² Tirmizi, İlim 2, (2649); İbni Mace, Mukaddime 17, (227).

⁴³ Tirmizi, İlim 2, (2650).

⁴⁴ Feyzü'l Kadir, 2/17.

⁴⁵ Feyz'ül Kadir, 4/108.

⁴⁶ Deylemi, İbn-i Mesut ve Ebu Hureyre'den, H. Yazır, a.g.e., 7/4794.

⁴⁷ Tabarani, İmam-ı Birgivi, Tarikat-ı Muhammediye, s.77.

⁴⁸ Feyzü'l Kadir, 4/530.

⁴⁹ Feyzü'l Kadir, 4/331.

“İlim hazinedir, anahtarı sualdir.”⁵⁰

“Cenabı Hakk Hz. Süleyman’ı mal, mülk ve ilim seçmekte serbest kıldı. Hz. Süleyman ilmi seçtiği için mülk ve mal de verildi.”⁵¹

“İlim müslümanın sevgilisidir.”⁵²

“İlim hazineler gibidir. O hazinelerin anahtarı sormaktır. Dikkat ediniz ve (ilimden) sorunuz. Çünkü ilmi sormakla dört kişi birden mükafaat kazanır:

1. Soran,
2. Cevap veren,
3. Onları dinleyen,
4. Onları seven.”⁵³

“Sadakanın faziletçe en üstünü, müslüman bir kimsenin ilim öğrenip sonra onu bir müslüman kardeşine öğretmesidir.”⁵⁴

“Kim ilim öğrenmek isterse bu davranışı geçmiş günahlarına keffaret olur.”⁵⁵

“Kim ilim öğrenmek uğrunda (yurdundan) çıkarsa o (evine) dönene kadar Allah yolundadır.”⁵⁶

“İlmi talep eden kimsenin rızkını Allah tekellüf eder.”⁵⁷

“İlim (öğrenmek) isteyene, talebelik halinde bulunurken ölüm gelecek olsa şehit olarak vefat eder.”⁵⁸

“Ya alim, ya öğrenci, yahut dinleyici, veya (bu kimseleri) seven olmaya bak. Beşinci (leri) olma helak olursun.”⁵⁹

“Kimin eceli ilim (sahibi olmak) isterken gelecek olursa kendisiyle peygamberler arasında Nübüvvet (rütbesin) den başka bir derece bulunmadığı halde Allah’a kavuşur.”⁶⁰

İslam’ın hayatı ilimdir. Bu ilme sahip olmayan kimselerin islami hayatları da sağlığı olmayan kimseye benzer. İslam cemiyetine zararlı olurlar. Bu da şüphesiz İslam’ın istediği bir hayat değildir. İslam’ın hayatını isteyen kerkese denilecek ilk söz “ilme çalış” olmalıdır. Bunların için en makbul olanı şer’i ilimdir. Bu da demek değildir ki; şer’i ilimden başka bir ilme gerek yoktur. Evvela din ilmini Kur’an, Kur’an’ın tefsiri, hadis, fıkıh ilimlerini öğrendikten sonra gücünün yettiği kadar diğer ilimleri öğrenmek için çalışmasına kimse mani olamaz. İlim insanın hayatı olduğu gibi dinin de direği gibidir. En basit bir çadır bile direksiz olmadığı gibi dinin direği olan ilim olmadıkça o dinin yaşaması mümkün değildir.

⁵⁰ Manevi, Kenzü'l İrfan, s.86.

⁵¹ Camiu's Sağır, s.85.

⁵² Camiu's Sağır, Harfû'l Ayn.

⁵³ Ebu Naim "El Hilye", Gazzali, a.ge., 1/102.

⁵⁴ İbn-i Mace, 1/89.

⁵⁵ Tunfetu'l Ahzevi, 7/406.

⁵⁶ Tuhfetü'l Ahvazi, 7/406.

⁵⁷ İbn-i Mace, Mukaddime, s.23.

⁵⁸ Et Terğib ve't -Terhib, 1/97.

⁵⁹ Feyzü'l Kadir, 2/17.

⁶⁰ Et- Terğib ve't-Terhib, 1/96.

Çünkü ilim, helal ve haramın alameti, cennet ehlinin yollarının nurudur. Yalnız olana o iyi bir arkadaştır. Geniş ve sıkıntılı anlarda yol gösterendir. Düşmana karşı silahtır. Dostların yanında zinetir. Allah ilimle bazı toplulukları yükselterek hayırlı göstermede onları öncü yapar. Melekler ilim talebinde bulunanların halvetgahlarına rağbet eder, kanatlarıyla okşarlar. Yaştan kurudan ne varsa, denizdeki balıklar ve sair deniz hayvanları, yeryüzündeki yırtıcı hayvanlar ve ehli hayvanlar hepsi onlara istiğfar ederler. Çünkü ilim kalplari bilgisizlikten kurtaran halattır. Karanlıklarda gözlerin ışığıdır. İlim amelden önce gelir, amel ona tabidir.⁶¹

Ahiret aleminin nimetlerine götürücü en büyük vesile ilimdir. Zira Allah'ı Teala'nın huzuruna ancak ilimle gidilir. İlimin dünyada bilinen ve görülen semeresi; izzet, saadet, hakimlik, sultanlar üzerinde hüküm yürütmek, onları nüfusları altına almak ve beşerin indinde de alimin itibarını arttırmaktır.⁶²

“İlim her fazilete vesiledir”, “ilim köleyi krallar meclisine yükseltir”. “Ulema olmasa ümera (emirler) helak olurdu” ve “hikmet (ilim) kişinin şerefine şeref katar, köleyi yükselterek krallar meclisine oturtur.” Hadisleriyle Resulullah (S.A.V.), ilmin semeresine işaret buyurmuştur. Malumdur ki, ahiret daha hayırlıdır.

İmam Gazali, Salim b. Ebi Ca'dun'un şu sözünü nakleder:

“Sahibim beni üçyüz dirheme satın alarak azat etti. Acaba ne iş tutsam dedim ve ilmi sanat edindim. Bir sene geçer geçmez Medine'nin emiri ziyaretime geldi ama izin vermedim.”

Evet ilim sahibi azledilmez bir sultandır. Çünkü onun saltanatı ilahidir, kulların onu azle gücü yetmez. Ebu'l Esed:

“İlimden kıymetli bir şey yoktur. Sultanlara hükmeder, ulema ise sultanlara hükmederler.”⁶³

İlim olmadan, işitmeden, duymadan hangi ibadetin nasıl yapılacağını bilmek mümkün değildir.

İLMİN GAYESİ

İnsanın yaratılış gayesi yaratana bilmek, ibadet etmek ve yeryüzünü imar ederek Allah adına hükmetmektir. Yönetimde Allah'ın temsilcisi olan insanı, Allah ilk yarattığı zaman onu; ilimle, eşyanın hakikatını bilme ile mücehhez kılmıştır. Mahlukatın en şerefli ve en mükemmeli olan insana Allah'ı Teala, kendi sıfatından biri olan İlim'den ancak bir cüz'ünü vermiştir. Bunun yanında kainattaki her şey insanın emrine verilmiştir. Ancak tek bir şartla ki; o da Allah'ı bilmek...

Ancak, bu ilimden maksat amelle birlikte bulunan ilimdir. Bunun gayesi ise, sadece nazariyatta kalacak faydasız ilimden kaçınmaktır. Resulullah (S.A.V.) de: “Allahım faydasız olan ilimden sana sığınırım”⁶⁴ buyurmuştur.

İşte Kur'an'ın istediği ilim; boş, nazariyatta kalacak olan faydasız bir ilim olmayıp, insanın iç dünyasını aydınlatan şer'i ve batın ilmi; dış dünyasını aydınlatan ise müsbet ilimdir.

“Oku” ilahi hitabına muhatab olan müslümanlara ilmi talep etmek farz olduğuna göre dünyada ve ahirette mesut olmak, Hak'tan batılı ayırt etmek için kendisini bu gayeye ulaştıracak olan ilmi elde etmek ve öğrenmek mecburiyetindedir.

İslam'ın ve müslümanların ilme verdiği önemden dolayı İslam'ın kültür merkezlerinden biri olan İspanya, İslam idaresi altında iken üniversitelerin giriş kapıları üzerinde şöyle yazılı idi:

⁶¹ İmam-i Birgivi, Tarikat-ı Muhammediye, s.81-82.

⁶² İbn-i Abidin, a.g.e., 1/39-40.

⁶³ İmam-ı Gazzali, a.g.e., 1/120.

⁶⁴ Hz. Enes, Ramuz el -Ehadis, 1/223, 9. Hadis.

“Dünya dört direk üzerinde durur;

- 1. Alimin -hikmeti- ilmi,*
- 2. Büyüklerin adaleti,*
- 3. Allah 'ın has kullarının ibadetleri,*
- 4. Kahramanların cesareti.”*

Bütün ilimler özellikle şer'i ilimler Allah'a kulluk etmek için birer vesiledir. Çünkü şeriata tek amacı kullukta bulunulmasını temindir. Peygamberlerin gönderilmelerinde gözetilen maksak da budur. Nitekim bu husus şu ayetlerde ifade edilmiştir:

*“Bu kitap Hakim ve herşeyden haberar olan Allah tarafından; Allah'tan başkasına Kulluk etmeyesiniz diye ayetleri kesin kılınmış, sonra da uzun uzadıya açıklanmış bir kitaptır.”*⁶⁵

*“Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınalara yol gösteren bir Kitap'dır.”*⁶⁶

*“Allah'a itaat ediniz, peygambere itaat ediniz!”*⁶⁷

*“Ey Muhammed! Senden önce gönderdiğimiz her peygambere; 'Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin!' diye vahyetmişizdir.”*⁶⁸

Bu ve buna benzer ayetler çoktur. Hepsi de peygamberlerin gönderilmesinden maksadın Allah'a kulluğun temini olduğunu ifade eder. Bütün paygamberler Allah'ın vahdaniyetine delalet eden delillerle gönderilmişlerdir. Böylece kulların sadece gerçek Ma'bu'da; her türlü noksanlıktan münezze, ortak ve benzeri bulunmayan Yüce Allah'a yönelmeleri için tabliğde bulunmuşlardır.

*“Ey Muhammed! Bil ki, Allah'tan başka tanrı yoktur...”*⁶⁹

*“Bilin ki, o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. O'ndan başka tanrı yoktur, artık müslümansınız değil mi?”*⁷⁰

*“O diridir, O'ndan başka tanrı yoktur. Dini yalnız ona has kılarak O'na yalvarın”*⁷¹

Kelime-i tevhi-i ortaya koyan bu ve benzeri pek çok yerde ya hemen akabinden ya da mukaddime olmak üzere, mutlaka sadece Allah'a kullukta bulunulması isteği bulunmaktadır.

Bunun için ilimden maksat, Allah'a kullukta bulunmaktan başka bir şey değildir. Bu manada ayetler sayılamayacak kadar çoktur.

İlmin ruhu ameldir. Amelsiz ilmin iğreti ve faydasız olduğuna dair deliller vardır. Bu hususta Yüce Allah: *“Allah'ın kullar arasında O'ndan korkanlar, ancak alimlerdir”*⁷² buyurur.

*“Şüphesiz O, kenisine öğrettiğimizle amel edendir.”*⁷³

⁶⁵ Hud Suresi, Ayet: 2-3.

⁶⁶ Bakara Suresi, Ayet: 2.

⁶⁷ Maide Suresi, Ayet: 92.

⁶⁸ Enbiya Suresi, Ayet: 25.

⁶⁹ Muhammed Suresi, Ayet: 19.

⁷⁰ Hud Suresi, Ayet: 14.

⁷¹ Mü'min (Ğafir) Suresi, Ayet: 65.

⁷² Fatır Suresi, Ayet: 28.

⁷³ Yusuf Suresi, Ayet: 68.

“Geceleyin secde eerek ve ayakta durarak boyun bükten, ahiretten çekinen, Rabbinin rahmetini dileyen kimse inkar eden kimse gibi olur mu? Ey Muhammed! De ki: 'Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.’”⁷⁴

“Kitabı okuyup durduğunuz halde kendinizi unuttur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz?”⁷⁵

Usame tarafından rivayet edilen bir hadiste ise şöyle denilmiştir: “Şüphesiz cehennemde kötü alimlerle dönen değirmenler vardır. Dünyada iken onları tanıyan bazı kimseler yukarıdan (cennetten) onlara bakarlar ve: 'Sizi bu hale ne getirdi? Halbuki, biz sizden öğreniyorduk! derler. Onlar: 'Biz size iyilik yapmanızı emreder, fakat kendimiz aksini yapardık' derler.’”⁷⁶

“Kıyamet gününde beş şeyden sorgulanmadıkça kulun ayakları yerinden oynamaz” buyurmuşlar ve bunlardan birisinin de “İlmiyle amel edip etmediği” olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁷

Ebu'd Derda şöyle der: “Gerçekten korkuyorum ki, yarın kıyamet gününde bana 'Bilgi sahibi mi yoksa cahil miydin?' diye sorarlar. Ben de 'Bilgi sahibiydim' derim. Bu kez Allah'ın Kitabında bulunan emredici, yasaklayıcı bütün ayetler gelir ve beni sorguya çekerler. Emredici ayetler 'Gereğimi yerine getirdin mi?' yasaklayıcı ayetler de 'Gereğimden sakındın mı?' diye bana sorarlar. Allah'ım! Faydasız ilimden, huşusuz kalpten, doymayan nefisten, işitilmeyen duadan sana sığınırım”

Cehennem ateşine atılacak ilk üç zümre ile ilgili Ebu Hureyre'den rivayetle Resulullah (S.A.S.) şöyle buyurur: “Ve bir adam ki, ilim öğrenmiş, öğretmiş ve Kur'an okumuştur. Bu kimse getirilir. Yüce Allah ona olan nimetlerini hatırlatır ve o da bunları tasdik eder. Sonra Allah ona: 'Peki ne yaptın?' diye sorar. O da: 'Ya Rabbi! Senin için ilim öğrendim, öğrettim ve Kur'an okudum' der. Yüce Allah: 'Hayır, yalan söyledin! Sen 'Falan büyük alimdir' desinler diye bunu yaptın. Nitekim dediler de' buyurur. Sonra emir üzere yüz üstü cehenneme atılır.’”⁷⁸

Başka bir hadislerinde: “Kıyamet gününde en şiddetli azap göreceklere birisi de ilminden fayalanmayan alimdir” buyurmuşlardır.⁷⁹

Abdurrahman b. Ganm rivayet eder: “Bana Hz. Peygamber'in ashabından on kişi haber verdi ve şöyle anlattılar: Biz Kuba mescidinde ilim müzakere ediyoruk. Birde baktık Hz. Peygamber (S.A.S.) çıka geldi ve bize: 'Ne kadar öğrenirsiniz öğrenin, amel etmedikçe Allah sizi ilminizle sevaplanıracak değildir' buyurdular.”

Hasan Basri; “İnsanları yaptıkları işlerle değerlendirin; sözlerini boşverin! Çünkü Yüce Allah hiçbir sözü onu tasdik ya da tekzib edecek bir amel olmadıkça bırakmayacaktır. Eğer güzel bir söz işitirsen, sahibini değerlendirmede acele etme; eğer sözüne işi de uygun düşerse, işte o zaman o gerçekten güzel ve hürmete layık birisidir” demiştir.

İlmin gayesini Yunus Emre Şöyle dile getirir:

“İlim ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

Sen kendini bilmezsen

Ya nice okumaktır.

İlim okumaktan murat

Kişi Hakk'ı bilmektir

⁷⁴ Zümer Suresi, Ayet: 9.

⁷⁵ Bakara Suresi, Ayet: 44.

⁷⁶ Buhari ve Müslim.

⁷⁷ Tirmizi, Kıyame 1.

⁷⁸ Ahmed, 2/322; Müslim, İmare 152; Nesai, Cihad 22.

⁷⁹ Tabarani, El-Asğar; İbn-i Adıyy, el-Kamil; Beyhaki, Şuabu'l-İman'da rivayet etmişlerdir.

*Sen okuyup bilmezsen
O, bir kuru emektir.*

*Okudum bildim deme
Çok taat kıldım deme
Eğer Hakk 'ı bilmezsen
Bu kuru laf etmektir.*

*Yigirmi sekiz hece
Okursun baştan başa
Sen elif dersin hacc
Manası ne demektir.*

*Aşık yunus hacc
Gerekse ver yüzümce
Cümlesinin alası
Bir gönüle girmektir.*

Bir bilginin ilim vasfını kazanabilmesi için, ferdin ve cemiyetin refah ve saadetine yönelmesi şarttır. Allah'ın insanlara yüklediği en yüksek ve en mukaddes görev, kötülükleri yenmek ve iyiliklerden faydalanmaktır. Allah kötülükleri yasak etmiş, iyilikleri de emretmiştir. Bütün kanunlar bu gayeyi tahakkuk ettirmek için kullanılacaktır.

Hiç bir varlığın bu ilahi nizamı bozmaya, insanlığı mahvetmeye hakkı yoktur. Yeni ve ebedi nizamı kurmak için bu fani nizamı bozmak yalnız Allah'ın hakkıdır.

Biz müslümanların, müslüman olmamız ve islamiyetin de dünyada ve ahirette insanları mes'ut eden kadielerin tümünden ibaret olduğunu bilmemiz sebebiyle bir gayemiz vardır: Dünyada ve ahirette mes'ut olmak ve kendisini bir gayeye ulaştıracak vasıtayı bilmek ve elde etmek ve Allah'ın rızasını kazanmaktır ki, o da ilimdir.

Bunun için ilim, sahibini Allah'tan uzaklaştırıcı ve O'nu unutturucu bir sebep olamaz. Zira o da Allah'ın lütuf ve ihsanlarından birisi olarak ortaya çıkar. Hem insan kalbini Rabb'inden uzaklaştıran ilim bozuk bir ilimdir. Ana hedefinden ve çıkış kaynağından sapmış olan bir ilimdir. Ne sahibine ne de insanlara bir mutluluk verebilir. Ondan beklenecek yalnız ve yalnız bahtsızlık, korku, ıstırap, felaket ve krizlerdir. Zira böyle bir ilim kaynağından kopmuş, asıl yönünden çıkmış ve yolunu sapmış bir ilimdir.

Gerçekten de günümüzde insanlık atomu parçalayıp onu emri altına alarak ilim merhalelerinde çok büyük ve mesafeler katetmiştir. Ancak böyle bir ilim insanlığa ne kazandırmıştır? Allah'tan korkmayan, O'na hamd etmeyen ve bilgilerini Allah'a yöneltmek için kullanmayan ilim sahipleri beşeriyete ne kazandırmışlardır? Hiroşima ve Nagazaki bombardımanlarında olduğu gibi halen devam eden vahşice kurbanlardan, korku ve krizlerden, doğuda batıda ölümle, felaketle ve yoklukla insanlığın gözkapağını yırtan dehşetten başka ne getirmiştir beşeriyete?

Son olarak diyoruz ki, ilmin hepsi muhteremdir. Fakat büyüklüğü nisbetinde hayır ve şerre müsattır. İlim ne kadar harika, ne kadar ince ve yüksek olursa olsun şer ve fitne ihtimali de o nisbette büyük olur. İlimler iyi ve güzel kullanılırsa zehirden ilaçlar yapılır. Kötü kullanıldığı takdirde de ilaçlardan zehir yapılır.

İngiltereli Prof. Joad şunu itiraf etmektedir: *“Pozitif ilimler bize ilahi bir kuvvet bahşetmiştir. Ne yazık ki biz onu vahşice ve cocuksu bir akılla kullanmaktayız.”*⁸⁰

Bütün bunlara rağmen tek başına ilim insanı mutlu edemez. İngiliz Filozofu Bertrand Russell maddeci görüşüne rağmen- şöyle demektedir:

⁸⁰ Ali el-Haseni en-Nedvi, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti, s.377.

“İnsan tabiat ile tuttuğu güreşte ilim taktiği ile kazandı; ama nefsi ile yaptığı güreşte bir şey elde edemedi; ilim silahının bir faydası dokunmadı. Şunu itiraf etmeliyiz ki, hala meydan dinidir.”⁸¹

O halde, Allah’ı unutmayan ve unutturmayan bir ilim... Hakkı arayan, hakikatı anlayan ve Allah’a ulaşan bir alim... İmana getiren, huzur veren ilim... Hem dünyayı, hem ahireti tanıtan ve anlatan ilim...

Böyle ilim, böyle alim ne güzel... Yaşayan ve yaşatan ilim adamı ne güzel... Dünyanın direği ilim... Mü’minlerin dostu, İslam’ın hayatı ve imanın direği, helal ve haramın alameti, cennet ehlinin yollarının nuru olan ilim...

Yalnız olana o iyi bir arkadaştır. Gurbette yoldaş, tehada konuşan bir meslekdaştır. Geniş ve sıkıntılı anlarda yol gösterendir... Düşmana karşı silahtır...Dostların yanında zinetir...

Genel olarak ilimleri incelerken beş ana başlık altında inceleyeceğiz. Bunlar;

1. Farz-ı Ayn Olan İlimler,
2. Farz-ı Kifaye Olan İlimler,
3. Sünnet Olan İlimler,
4. Mekruh ve Haram Olan İlimler,
5. Mübah Olan İlimler.

İLİMLERİN TASNİFİ VE ÇEŞİTLERİ

A. FARZ-I AYN OLAN İLİMLER

“İlmi talep etmek her müslümana farzdır.”

“Beşikten mezara kadar ilim talep ediniz.”

Farz-ı ayn olan ilimleri iki ana bölümde toplamak mümkündür:

1. Allah’a karşı olan görevleri bilmek.
2. Şeriata uygun olarak yaratıklara karşı görevleri bilmek.

Allah, Resulullah ve İslam’ı bilmek ve öğrenmek. Yani iman esaslarını bilmek ve öğrenmek her müslümana farz-ı ayndır. Her müslümana farz olan rükünleri şu hadis-i şerifteki hakikatları ihtiva eden ilimlerdir. O hadis-i şerifte şudur:

“İslam dini beş temel üzerine bina edilmiştir:

1. Allah ’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed ’in Allah ’ın kulu ve Resülü olduğuna şahadet etmek.

2. Namaz kılmak,

3. Oruç tutmak,

4. Zekat vermek,

5. Hacca gitmek.”⁸²

⁸¹ Dr. Yusuf El Kardavi, Hayat ve İman, Ter. Abdulvahap, Öztürk, s.96.

⁸² Buhari ve Müslim, İmam Muhyiddin Nevevi, 40 Hadis, s.13.

Bu beş temel her müslüman için farzdır. Öyleyse bunların nasıl farz olduğunu ve nasıl yapıldığını bilmek de her müslümana farzdır.⁸³

Bu beş farzın yanında ilm-i ihlası öğrenmek de farz-ı ayndır. Çünkü amelin sahih olması buna bağlıdır. Helalı - haramı ve riwayı öğrenmek de farzdır. Zira ibadet eden kimse riya yaparsa amelin sevabından mahrum olur. Hased ile ucubu (gurur ile kibiri) öğrenmek dahi farzdır. Çünkü bu iki şeyde ateşin odunu yediği gibi ameli de yer.⁸⁴

Müslüman hangi durumda olursa olsun bulunduğu halde meydana gelen bilgileri öğrenmek ve edinmek her müslümana farz-ı ayndır.⁸⁵

Nitekim bir adam tüccar ise ve bulunduğu memlekette faizli muamele yaygın ise, böyle bir memlekette yaşayan tüccarın, ticaret ilmini ve faizden korunma ilmini çok iyi bilmesi ve öğrenmesi kendisine farz olur.⁸⁶

Rahmet, ihlas, kıskançlık ve kin gibi ilminin hem iyisini hem de kötüsünü öğrenmek, İslam'ın iki şahadetine ters düşen şeyleri bilmek, kişinin Allah ordusundan bir fert olabilmesi için İslam terbiyesinin temel yönlerini bilmek farz-ı ayn olduğu gibi, herkes durumuna göre erkek ve kadının savaşmayı öğrenmeleri de buna girer. Çünkü bazen savaşmak farz-ı ayn olur. Bilmeden savaşılmaz.

Kişinin asgari seviyede siyer ve sahabe hayatını bilmesi, Kur'an okuyanın tecvidi bilmesi, imkan nisbetinde müslümanların durumlarının öğrenilmesi ve yaygın küfür ideolojilerine cevap verecek kadar islami öğrenmesi de farz-ı ayna girer.⁸⁷

B. FARZ-I KİFAYE OLAN İLİMLER

Farz-ı ayn ve farz-ı kifaye diye ilimleri ikiye ayırıyoruz. Memlekette her türlü ilme ihtiyaç vardır. Fakat bu ilimlerle herkes mükellef değildir. Bunların hepsine birer zümre sahip çıkınca, diğerlerinden yük (sorumluluk) kalkar. Adeta cenaze namazı gibi. Cenaze namazı farzdır ama bazı kimselerin kılmasıyla diğerlerinden sakıt olduğu gibi; doktor, mühendis, şoför, kaptan, pilot, makinist, kimyacı, mühendis, fizikçi, askeri komutan vs. bu işi yapınca diğerlerinden tabiatıyla sakıt olur.⁸⁸

Farz-ı kifaye olan ilimler dünya emirlerinin ıslahında gerekli olan ilimlerdir. Mesela; bedeninin sağlıklı tutulabilmesi için gerekli ilimdir. Eğer bir memlekette bu ilimleri bilen kalmazsa o memleket halkının bütünü sorumlu olup günahkar sayılır. Fakat bir belde de bir kişi de olsa bilen bulunduğu takdirde diğerlerinin üzerinden sakıt olur ve öğrenme mesuliyeti kalkar.

En basitinden İslam diyarında doktorlar bulunmazsa müslümanlar helak olurlar. Nefislerini felaketlere sürükledikleri için topyekün günahkar olurlar. Zira derdi veren Allah, o derdin dermanını da vermiştir. O devayı bulacak kabiliyeti insan oğluna bahşetmiştir. Öyleyse bu ilimleri İslam diyarında yeterince bilenler bulunmalıdır. Bunu öğrenmemek müslümanları felaketle başbaşa bırakmaktır ki, böyle bir hareket hiç bir şekilde doğru olmaz.⁸⁹

⁸³ İmam-ı Gazzali, a.g.e., 1/126-127.

⁸⁴ İbn-i Abiden, a.g.e., 1/29.

⁸⁵ İmam-ı Burhaneddin Zernuci, Ta'limü'l Mütellimin, s.9.

⁸⁶ İmam Gazzali, a.g.e., 1/97.

⁸⁷ Said Havva, İslam, 2/97

⁸⁸ M. Zaid Kotku, Cennet Yolları, s.114.

⁸⁹ İmam Gazzali, a.g.e., 1/134.

Kısaca aşağıda sayacağımız ilim çeşitlerinde ihtisaslaşmak ve bu ilim dallarında söz sahibi olmak farz-ı kifayedir. Eğer ihtisas sahibi kimse bulunmazsa, o beldede yaşayanların üzerine onları öğrenmek farz-ı ayn olur.

Farz-ı kifaye olan ilimler ikiye ayrılır:

1. İlm-i Zahir,
2. İlm-i Batın.

İlm-i Zahir

İlm-i Zahir; “okuma, öğrenme, -deney, tecrübe ve müşahede- ile elde edilen akli ve nakli ilimlere zahiri ilim denir”⁹⁰.

İlm-i Zahir ikiye ayrılır:

1. Şer’i ilimler,
2. Akli (müsbet) ilimler.

1. Şer’i İlimler

Şer’i (dini) ilimler aynı zamanda nakli ilimleri de içine almaktadır. Bu ilimlerin ilk kaynağını vahiy yani kutsal kitaplar oluşturmaktadır.

İkinci kaynağını ise peygamberlerin açıklamaları ve sözleri oluşturmaktadır.

Kur’an (Tefsir) İlmî, Hadis ilmi, Fıkıh ilmi ve Usulü, Kelam İlmî, Ahlak İlmî, Tasavvuf ilmi

2. Müsbet İlimler

Astronomi ilmi, Jeoloji İlmî, Fizik İlmî, Biyoloji İlmî, Tıp İlmî, Koruyucu Hekimlik -Hıfzıssıhha- İlmî, Antropoloji İlmî, Daktiloskopi -Parmak izi- İlmî, Psikoloji İlmî, Sosyoloji İlmî, İktisat İlmî, Ziraat İlmî, Matematik İlmî

C. SÜNNET OLAN İLİMLER

Yukarıda belirttiğimiz ve açıkladığımız farz-ı ayn ve farz-ı kifaye olan ilimlerde derinleşmektir. Dini ve akli ilimlerde ihtisas sahibi olmaktır.

Hiçbir kimsenin mendubu farza tercih etmemesi gerekir. Her birimiz bütün ilimlerde mütehassis olamayız. Bu farz-ı kifayedir. Mesela; Kur’an’ın ezberlenmesi farz-ı kifayedir. Ancak namaza yetecek kadar Kur’an’dan ezber yapmak farz-ı ayndır. Hepsini ezberlemek ise sünneti müekkede-i ayndır. Fıkıhtan herkesin kendisine yetecek kadarını bilmesi farz-ı ayndır. Bunda derinleşmek sünnettir. Ama fıkıh ilminin aslını bilmek ihtisası gerektirir ve bu farz-ı kifayedir.⁹¹

D. MEKRUH VE HARAM OLAN İLİMLER

Sihir, tılsım, fal ipnotizmacılık, el çabukluğu ve göz boyacılığı ile gösterilen marifetlerdir ki bunlar haramdır.⁹²

⁹⁰ Süleyman Ateş, İslam Tasavvufu, s.181.

⁹¹ Said Havva, İslam, 2/97.

⁹² İmamı Gazzali, İhya, 1/135.

Ayrıca müzik, heykeltıraşlık ve canlı şeylerin üzerinde ressamlık öğrenmek ve yapmak da haram veya mekruhtur.

Kafirleri yükseltecek veya sevindirecek şekilde tarihlerini ortaya çıkarmak, sapık felsefelerini okutmak ve öğrenmek haram veya mekruhtur.

Ahlak bozucu müstehcen neşriyatta bulunmak, küfür edebiyatını küçümsemekten ve eleştirmeden okutmak.

İslam'la bağdaşmayan şeylere dava ve inanç şeklinde bir nitelik vererek okutmak veya öğrenmek

İrkçılığı kuvvetlendirmek veya başka müslüman bir milleti küçültmek için kavmiyetçilik fikrini anlatmak, okumak, okutmak ve öğrenmek gibi.

Ayrıca bazı ilimleri İslam açısından değil de küfür ve inkar açısından okutmak ve öğrenmek buna girdiği gibi, şüphe uyandıran, şüpheleri kuvvetlendiren şeyleride öğrenmek de buna girer.⁹³

E. MÜBAH OLAN İLİMLER

Müstehcen olmayan şiirler ve milletlerin geçmişini anlatan ve tarihi halleri bildiren ilimlerdir.⁹⁴ Ayrıca daha önce anlattığımız nitelikleri taşımayan yani farz-ı ayn, farz-ı kifaye, sünnet ve mekruh - haram olan ilimlerin dışında kalan ilimlerdir.

Ayrıca her ilimde mütehassısların bulunması farz-ı kifayedir demiştik. ama mütehassıs olmayanların bu ilimlerle uğraşmaları mübahdır. Ancak mütehassıs olmayanlar için, matematik, cebir, mühendislik, iktisat ve sosyal hayatın kanunlarını bulmaya çalışmak yine mübahdır.⁹⁵

Süleyman Yapıcı

Konya 1983

⁹³ Said Havva, İslam, 2/97-98.

⁹⁴ İmamı Gazzali, ihya, 1/135.

⁹⁵ Said Havva, İslam, 2/98.